

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Мариана Атанасова Асенова
от катедра “География на туризма” при Геолого-географски факултет
на СУ „Св. Климент Охридски“

Относно: публична защита на дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 4.4 Науки за земята (География на рекреацията и туризма)

Тема на дисертационния труд: „**Жизнен цикъл на туристическия продукт на дестинация община Самоков**“.

Автор на дисертационния труд: **Вася Верчова Янева**, докторант на самостоятелна подготовка към катедра „География на туризма“ на Геолого-географски факултет в СУ „Св. Климент Охридски“.

Научен ръководител: проф. дгн Мария Стаматова Воденска

Основание за представянето на настоящата рецензия е включването в състава на научно жури, определено със заповед № РД 38-608/21.10.2024 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ и решение на научното жури от 24.10.2024 г.

Представеният за рецензиране дисертационен труд е насочен за публична защита с решение на ФС на Геолого-географски факултет - Протокол № 11 от 14.10.2024 г., и е в съответствие с изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, Правилника за неговото прилагане и Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности в СУ „Св. Климент Охридски”, като са спазени и всички процедурни изисквания.

1. Кратки биографични данни

Докторантката Вася Верчова Янева е родена на 14.09.1969 г. Видно от приложената автобиография тя придобива ОКС „магистър“ (1989 - 1994 г.) като Магистър географ, специалист по Териториална организация на отдиха и туризма и като Учител по география към катедра „География на туризма“ на Геолого-географски факултет в СУ „Св. Климент Охридски“. За дипломирането си защитава дипломна работа на тема: Изработване на туристическа карта на град София“. Преди висшето си образование е придобила квалификация „Кулинар“, специалност „Готвач“. Работила е като учител, като технолог в „Домино прес“, а от 01.10.1999 г. е асистент в катедра „География на туризма“ на Геолого-географски факултет в СУ „Св. Климент Охридски“.

От 2023 г. (Заповед РД-20-1106/23.06.2023 г.) е зачислена като докторант на самостоятелна подготовка към катедра „География на туризма“ на Геолого-географски факултет в СУ „Св. Климент Охридски“ по професионално направление 4.4. Науки за земята (География на рекреацията и туризма), с период на обучение от 01.07.2023 г. до 01.07.2028 г. и научен ръководител проф. дгн Мария Воденска. След цялостно изпълнение на индивидуалния учебен план, положителна атестация за работата и успешно вътрешното обсъждане за допускане до защита, състояло се на 18.09.2024 г., е предсрочно отчислена с право на защита.

Докторантката владее свободно френски език, тъй като е завършила ЕСПУ «Анри Барбюс» с преподаване на западни езици в гр. Враца, но освен това ползва на много добро ниво английски и руски език.

2. Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем

Актуалността на темата на дисертационния труд е аргументирана многоаспектно в увода на дисертационния труд – интересът към жизнения цикъл на дестинациите произтича от необходимостта всяка туристическа дестинация да се планира внимателно, съобразно етапа на развитието, постоянно да се диагностицира и анализира фазата в жизнения ѝ цикъл с цел запазване на ползите не само за туристите и туристическата индустрия, но и за социалната и природна среда като цяло, т.е. развитието на туризма да бъде устойчиво.

Темата е много актуална и защото в обхвата на проучвания обект - територията на община Самоков, попадат както к.к. „Боровец“, така и 35% от площта на НП „Рила“. Като допълнителни аргументи би могло да се посочат заплахата за ски туризма в резултат на климатичните промени и необходимостта от развитие на предлагане за целогодишен туризъм. По тази причина обогатяването на класическия модел за определяне на етапа на жизнения цикъл може да се разглежда като сериозно научно-приложно предизвикателство.

3. Обща характеристика на дисертационния труд

Предложеният за рецензия дисертационен труд е в професионално направление 4.4. Науки за земята (География на рекреацията и туризма). Той е в обем от 277 стр., от които 228 стр. основен текст и 24 стр. с използвана литература. Анкетните карти за емпиричното изследване са оформени като приложения. В приложения са и количествените данни за туристическото развитие на община Самоков и к.к. Боровец, както и таблици от полуструктурираните интервюта, като общият обем на 5-те приложения е 25 страници. Дисертационният труд съдържа 26 таблици, 4 картосхеми и 61 фигури, надлежно номерирани и представени в списък след съдържанието.

Библиографската справка е богата и съдържа най-важните публикации, свързани с темата, от чуждестранни и български автори. В азбучен ред са поместени общо 354 източника, от които 84 на кирилица, 255 на чужд език, както и 15 интернет източника. Слабост в библиографската справка е, че не всички цитирани публикации са с пълни библиографски данни – липсват страници, редактори на колективни издания и др.

4. Оценка на структурата, научното съдържание, езика и стила на изложение

Предложената структура на дисертационния труд е логична – Увод, 5 основни глави, обвързани със задачите и Заключение, отразяващо изпълнението на дефинираните задачи. Структурата е ясна и логична, а подходящото рубрикиране и доброто техническо оформление позволяват лесното ориентиране и възприемане на текста.

Обектът на изучаване и предметът на изследване в дисертационния труд са определени както в теоретичен, така и в емпиричен аспект. Обхватът на проучваната дестинация е ясно изведен и съвпада с териториалния обхват на община Самоков, т.е.

има ясно очертани не толкова географски, колкото административни граници. Предметът на изследване е правилно дефиниран в съответствие с темата и включва в теоретичен аспект жизнения цикъл на туристическата дестинация, а в емпиричен – и жизнените цикли на отделните продукти на дестинацията.

Формулираната цел на дисертационния труд е „да се определи етапа на жизнения цикъл, на който се намира туристическият продукт на дестинация община Самоков“. Задачите са ясно дефинирани, намират се в логична връзка и последователност, гарантиращи постигането на целта. Те очертават и концептуалната рамка на проучването, като са обвързани и в представения методически инструментариум. Повторното набиране на първична информация от туристическия бизнес в община Самоков през 2024 г. е позволило прилагането и на сравнителния подход при анализа на емпиричните данни. Независимо че в уводната част е отделено значително място на методологията, тя е обособена и в първата глава на изследването, която е не само теоретична, а теоретико-методологична.

Посочени са общо 8 задачи, които разкриват алгоритъма на работа и са в съответствие със структурата на разработката. Те са изброени в логична последователност и най-общо съответстват на основните глави в дисертационния труд, но може да се окрупнят. Например, задачата „да се проучи и анализира научната литература“, касаеща понятията, разглеждани в първите две глави е същностна част от първите две задачи и може да се интегрира с тях. Може да се интегрират в другите задачи и тези, свързани с КОВИД-19 ефекта върху еволюцията на туристическите дестинации и обосноваването на модел на жизнен цикъл (задача 7 и задача 8), доколкото на тях не са посветени отделни глави, те са по-скоро загатнати в изложението, а не представляват специален акцент в него.

Първата глава е посветена на теоретичните основи на изследването, като отразявайки последователността на изпълнение на задачите, в нея се съдържа и методологична част, в която е представен и обоснован избраният теоретичен модел като основа за провеждане на емпиричното изследване – в т.ч. модел на дестинационен продукт (изразено е предпочитание към атомарния модел, наричан от автора и „ядрен“). Теоретичните постановки за туристическия продукт и туристическата дестинация са добре осмислени и систематизирано представени, като освен същността им в детайли са разгледани и структурните им елементи. Представени са работните им дефиниции, които докторантката използва за целите на дисертационния труд.

На основата на изяснените основни понятия се развива и подходът за разработване на темата и последователните етапи на проучването, обособени в самостоятелна методологична част от първата глава. Детайлно са представени използваните източници на информация и методи, като са коментирани и ограниченията на изследването.

Втората глава е посветена на понятието „жизнен цикъл“ на туристическия продукт и туристическата дестинация. Анализирана е обширна научна литература, включваща както отделни модели на различни автори, така и различни конструктивни критики по отношение на тяхната същност, приложимост и съдържателен аспект. Добре би било литературният обзор на публикациите на български автори, отразяващи прилагане на концепцията за жизнения цикъл да бъде част от втора глава и да се отдели от определянето на етапа/етапите на жизнения цикъл в пета глава.

Третата и четвъртата глави разглеждат съответно предпоставките за развитието и съвременното състояние на туризма в община Самоков. Представеният текст е задълбочен и изчерпателен, коментирани са както продуктовото многообразие, така и териториалните образувания. В четвъртата глава достатъчно детайлно и с визуализация са представени анализът на статистическите данни, както и резултатите и изводите от емпиричното проучване, като е направено сравнение на настоящото с предходното теренно проучване и са коментирани промените и тенденциите. SWOT-анализът се позовава на ситуационния анализ и като цяло е коректно изготвен. Може да се направи препоръка за допълнително систематизиране на силните страни и по-задълбочен преглед на възможностите, при които може да се установи, че част от тях са всъщност силни страни на дестинация община Самоков (например, липса на замърсяващи производства, развитие на биоземеделие, капацитет за подготовка и управление на проекти и др.).

Последната глава се фокусира върху определяне етапа на жизнения цикъл на дестинация община Самоков – на туристическите териториални образувания, на отделните туристически субпродукти и на дестинацията като цяло, като стъпва на известните изследвания на жизнения цикъл на туристически дестинации в България (може би прекалено обстойно представени), в които са прилагани различни подходи и модели, като интерпретациите са коректни. Етапите на жизнения цикъл са определени въз основа на динамиката на основните статистически данни за туризма в община Самоков през периодите 2008-2014 г., 2014-2019 г., 2019-2021 г. и 2021-2023 г. и посоката на развитие (повишаване, понижаване или задържане на стойностите) на избраните за проследяване показатели, както и в качествен аспект по модела на Бухалис (2000), като крайният резултат е постигната цел на изследването – определяне на жизнения цикъл на териториалните образувания, на субпродуктите и на дестинация община Самоков като цяло. На базата на изводите са формулирани насоки за по-нататъшно устойчиво развитие на туризма в туристическа дестинация община Самоков, без да са конкретно адресирани.

В Заключението са обобщени постигнатите резултати от осъщественото проучване. Формулираната в увода хипотеза, че „жизненият цикъл на туристическия продукт и на туристическата дестинация се определя от жизнените цикли на туристическите субпродукти и териториалните образувания в нея“ е потвърдена чрез емпиричното изследване. Направена е преценка относно приложимостта на използвания модел на жизнения цикъл на дестинациите (Butler, 1980) и е обоснована необходимостта от неговата ревизия.

По отношение на **езика и стила** – докторантката се придържа към научния стил на писане и борави добре с възприетата терминология. Изказът е ясен и точен, което прави четено лесно и увлекателно.

5. Оценка на научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд

Основните приноси на дисертационния труд се свеждат до:

- ✓ Обогатяване на познанието за жизнения цикъл на планинските дестинации чрез извършения обширен и задълбочен анализ на наличните в научната литература концепции за жизнения цикъл на туристическия продукт и на туристическите дестинации и творческа им интерпретация;

- ✓ Обогаляване на класическия модел на жизнения цикъл чрез конструктивен и критичен анализ и включване на допълнителни показатели, които да бъдат използвани при неговото определяне;
- ✓ Набиране, обработка и представяне на нови данни за състоянието на туризма в дестинация община Самоков;
- ✓ Доказване по емпиричен път на тезата, че туристическата дестинация и нейният продукт могат да се намират на повече от един етап на жизнения си цикъл, тъй като отделните туристически субпродукти и териториални образувания почти винаги се намират на различни етапи от своя жизнен цикъл.

6. Критични бележки и препоръки

6.1. Когато се оформят и представят документи да се проявява повече внимание за избягване на технически грешки:

- На титулната страница е останал текстът, че представеният дисертационен труд е проект за предварително обсъждане;
- В автобиографията е приложен списък със 17 по-важни публикации, в които ас. Вася Янева е автор или съавтор. От тях две публикации се повтарят, като едната е представена с различен авторски екип;
- Фиг. 4 и фиг. 6 в текста на дисертацията са идентични;

6.2. Установява се известно противоречие при изясняване границите на туристическите дестинации – туристическата дестинация „има физически и административни граници“ (стр. 41) и т. 1.1.6. Граници на туристическата дестинация, където по-скоро се приема, че границите не са ясно определени, за разлика от границите на ТСОТ;

6.3. Не се препоръчва използването на популярни сайтове като източници на научна информация – напр., http://www.bg-ikonomika.com/2010/11/19_8474.html

7. Автореферат, справка за публикациите, свързани с дисертационния труд и покриване на минималните изисквания

Авторефератът добре отразява съдържанието на дисертационния труд и е в обем от 48 страници, като включва съдържанието на дисертационния труд и библиографска справка на използваните в автореферата източници на информация. В автореферата се съдържат и графиките, които отразяват основните резултати от изследването, а именно кривите на жизнения цикъл на субпродуктите, на териториалните образувания и на туристическата дестинация като цяло.

Основните приноси на дисертационния труд са коректно очертани и се припокриват с посочените в настоящата рецензия.

Докторантката Вася Янева е представила три публикации пряко свързани с темата на дисертационния труд. В справката и трите публикации са представени като самостоятелни, но служебната бележка за една от тях свидетелства за съавторство с научния ръководител. Две от публикациите са на български език и са в издания, включени в Националния референтен списък. Третата е приета за печат в ежегоден сборник на Конференцията ERAZ, който е индексирен в Web of Science Conference Proceedings Citation Index (Social Sciences and Humanities) с брой от 2020 г. Всички следващи броеве са в процес на оценка и не е ясно дали сборникът от 2024 г. ще бъде

индексиран, за да може да се присъдят за тази публикация 30 т., съгласно показателите за вписване в НАЦИД.

Ако се присъдят 10 т. за публикацията от конференцията ERAZ и при съавторство на една от публикациите, докторантката може да не събере изисквания минимум от 30 т. и да се наложи да използва и други публикации, свързани с темата на дисертацията, за да бъдат изпълнени минималните изисквания на ЗРАСРБ.

8. Въпроси по дисертационния труд

Уточняващ въпрос към докторанта: Как се съотнасят понятията туристически продукт и туристическо предлагане?

9. Общо заключение

Представеният дисертационен труд представя резултатите от едно задълбочено изследване, което стъпва на сериозна теоретична основа. Той съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката. Изпълнено е изискването на Чл. 64 от Правилника на СУ условията и реда за придобиване на научни степени и заемане на академични длъжности дисертационният труд да показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по специалността и способности за самостоятелни научни изследвания.

Докторантката познава добре научните публикации, посветени на жизнения цикъл на туристическия продукт и на туристическата дестинация, както и състоянието на туризма в община Самоков. Същевременно, може да планира и осъществява самостоятелни проучвания, като познава и умее да прилага разнообразни методи за набиране, обработка и анализ на информация. Доброто лично познаване, наблюдение и проучване на изследвания район и набраната значителна по обем вторична и първична информация, както и методологичния подход със съответния инструментариум, са позволили всеобхватно и задълбочено разкриване на темата на дисертационния труд.

Въз основа на очертаните приноси и независимо от някои критични бележки оценявам високо предложения дисертационен труд и предлагам на уважаемите членове на научното жури да вземат положително решение за присъждане на образователната и научна степен „доктор” на Вася Верчова Янева, по професионално направление 4.4 Науки за земята (География на рекреацията и туризма).

29.11.2024 г.

проф. д-р Мариана Асенова